

Társadalmi felkészültség

A tudomány, a technika fejlődésével párhuzamosan a társadalmi környezet egyre összetettebbé, az egymásra épülő társadalmi szervezeti formák bonyolult rendszerévé válik. Az ember a mai világban már jóformán csak ilyen szervezetekkel, rendszerekkel és ezek egységeivel, intézményeivel találkozik, egész életét ilyen környezetben zajló helyzetek jellemzik. Az iskola, a kórház, a helyi közösség, a jogrendszer intézményei, a munkahely, az érdekvédelem, az államigazgatás, de még a szórakozás intézményei is egyre bonyolultabb szervezetekké épülnek össze. Ebben a mind bonyolultabbá váló társadalmi környezetben napról napra nehezebb eligazodni, egyre nehezebb benne cselekvően részt venni a spontán szocializációval elsajátítható tapasztalatokkal. A demokratikus társadalmakban mind sürgetőbb az igény a társadalmi felkészültség tudatos és szervezett fejlesztése iránt, amennyiben nem akarjuk, hogy a társadalom szereplői pusztán bábokká váljanak egy számukra érthetetlen és átláthatatlan világban. Pedagógiai szempontból a *társadalmi felkészültség* alábbi összetevőit célszerű kiemelni.

Ahhoz, hogy az egyes emberek eredményesen tudják érdekeiket érvényesíteni, képviselni, részt tudjanak venni és közre tudjanak működni a társadalom életében, minde nélkülött fejlett *szociális motívumrendszerrel* kell rendelkezniük, ami nélkül értelmetlen konfliktusokkal telik az életük, a társadalom periferiájára szorulhatnak; a motívumaik alapján meghozott döntéseik megvalósítása jól fejlett *szociális képességek és készségek* nélkül lehetetlen. A társadalmi szereprendszerek kialakulásának két meghatározó iránytát szokás tekintetbe venni: a civil élet és a közös ügyek kapcsolatrendszerét, valamint a közösség gazdasági együttélését, munkában való összekapcsolódását. Az előbbit a civil társadalom és a politikai rendszer aktív résztvevőjeként viselkedő ember képességeinek és készségeinek összességéként szokás említeni, ami nem más, mint az *állampolgári felkészültség*, míg az utóbbit a magántulajdonon alapuló gazdasági rendszerekben való részvétel képességeinek és készségeinek együtteseként, amit *gazdasági felkészültségnek* nevezhetünk. Mindez fejlett társadalomtörténeti, *történelmi tudatra* támaszkodva képes csak az egyén és a közösségek, a társadalom érdekeit egyaránt szem előtt tartva működni, hiszen a társadalom történeti tapasztalatai nélkül, történelmi tudat nélkül a társadalmi felkészültség gyökértelen, távlatos viszonyítási alapok nélküli technika lehet csupán.

Az iskolának az a feladata, hogy a felnövekvő generációkban megalapozza a társadalmi beilleszkedéshez, együttéléshez, részvételhez és közreműködéshez szükséges társadalmi felkészültséget: a szociális motívumok, képességek és készségek rendszerét, a gazdasági és az állampolgári felkészültséget (mint a társadalmi felkészültség összetevőjét), valamint a történelmi tudatot.

Szociális motívumok

A társadalmi felkészültség fejlesztésének elsődleges feladata, hogy a felnövekvő generációk képesek legyenek a szűkebb és tágabb közösség, a haza, a társadalom szolgálatára, hogy az érdekvédelemért és az együttműködés és a tisztesség és a kölcsönös elnyök elvét kövesse. Az egyén-egyen, az egyén-csoport és a csoport-csoport kölcsönös megbecsülésen alapuló érdekvédelemért, együttműködési döntései motívumok, emóciók, aktuális motivációk készítésére és a szociális értékelési képesség alapján jönnek létre.

A szociális motívumok fejlődésének az a feltétele, hogy olyan közegben éljen a tanuló, olyan legyen az iskolai életmód, amelyben folyamatosan tapasztalhatja az egyének és csoportok kölcsönös megértésének, együttértésnek, segítőkészségének előnyeit, ezek hiányának hátrányos következményeit. Olyan közegben, amelyben megélheti és értékel-

heti érdekeinek (motivumainak, emócióinak, az aktuális motivációknak) a működését, az érdekütközést, az érdekfüggés, az érdekegyezés, az együttműködés várható és tényleges következményeit, valamint olyan közegben, amely a fenti elvektől eltérő magatartás folyamatos értékelésével, elemzésével, értelmezésével segít beláttatni, hogy követésük végső soron saját érdekeit is szolgálja.

További feltétel a fontos aktuális és történelmi események, valamint irodalmi, szociálpszichológiai mintapéldák értékelése, elemzése, értelmezése. Az értékelés, az elemzés és az értelmezés az aktuális motivációk figyelembevétele mellett akkor lehet tanulságos, a szociális motivumok fejlődését segítő, ha a mélyebben fekvő motivumokra: az alapvető szociális szükségletekre, szokásokra, értékekre, valamint az alapvető emóciókra is kiterjed. Ezek közül az esetelemzések során az alábbiak kapjanak kiemelt figyelmet: A szabadság, a szuverenitás és korlátozása, az emberi méltóság és megsértése, a státusképzési törekvés és a kíméletlen ambíció, a hatalommal, a tekintéllyel való visszaélés, a szolgálatkészség és kihasználása, a birtoklási vágy és eltorzulása, a területvédő hajlam és az erőszakos területszerzés. A különböző korok, népek, közösségek alapvető erkölcsi szokásainak, erkölcsi normáinak, szokásjogainak, jogszabályainak, társadalmi (közöségi) szokásainak, eszméinek (mítoszainak, vallásainak, világnézeteinek, ideológiáinak, utópiáinak) mint magatartási motivumoknak összehasonlító elemzése. Az emberszerető, az empátikus és a gyűlölködő, valamint az engedékeny, a toleráns és az agresszív magatartás.

1-6(10). ÉVFOLYAM *Elvárások*: gyermekkorban az iskola, a pedagógus következetesen egyértelmű, az emberi, a gyermeki természetet figyelembe vevő magatartási elvárásokat érvényesítsen a mindennapi együttélés aktuális magatartási megnyilvánulásainak azonnali minősítő visszajelzéseivel; ez a hatékony spontán szocializáció, a *magatartási szokások* (mint szándéktalan döntési motivumok) kialakulásának természetes módja. *Minták*: a gyermeket körülvevő személyek és irodalmi (mesék, regék stb.) hősök viselkedése, cselekedetei *magatartási mintákként* épülnek be a gyermeki személyiségbe és motivumokként befolyásolják magatartási döntéseiket, ezért az iskola rendszeresen gazdag és jól megválogatott magatartási minták élményében részesítse a tanulókat. *Szabályok*: az elvárásainknak megfelelő minősítéseink során gyakran nemcsak helyeslünk, helytelenítünk, hanem meg is fogalmazzuk, hogy mit várunk el, vagyis szabályt adunk (nem véletlen, hogy sok mese meg is fogalmazza a tanulságot, a magatartási szabályt), miáltal *szabálytudat* jön létre a gyerekekben, amivel (ha a hatás élményszerű) általában *azonosul* is. Az erkölcsi értékek, normák, parancsolatok, jogszabályok stb. magatartási szabályok, amelyek megismerése, elsajátítása a szabálytudat, elfogadása pedig a szabályazonosulás. Gyermekkorban a mindennapi magatartás tapasztalataival kapcsolatos szabálytudat és azonosulás fejlesztése a feladat.

7-8(10). ÉVFOLYAM *Elvárások*: a serdülőkor kezdetétől egyre erőteljesebbé válik az elvárások indoklása iránti igény, aminek kielégítése fontos (bár sok türelmet igénylő) nevelési lehetőség; minden pedagógus kötelessége, hogy elvárásait csak indokolt esetben feladva rendszeresen éljen az indoklási igény kielégítésével. *Minták*: a serdülők rendkívül kritikussá válnak mások magatartásával, a magatartási mintákkal szemben, vagyis elérkezett az ideje a legkülönbözőbb magatartások megvitatásának, értékelésének, amihez a mindennapi élet is, a történelmi, irodalmi hősök is gazdag lehetőséget kínálnak; az iskola nagymértékben hozzájárulhat a tanulók szociális motivumainak fejlődéséhez, ha a legkülönbözőbb magatartások megvitatásában, értékelésében rejlő lehetőségeket rendszeresen kihasználja. *Szabályok*: a serdülők már felfogják, hogy sokféle, néha egymásnak is ellentmondó szabályrendszerhez kellene alkalmazkodniok, hogy a szabályok elfogadását és követését illetően választási lehetőségeik is vannak; a történelmi tanulmányaikból ismerjék és vitassák meg az emberek egymáshoz és a tulajdonhoz való viszonyát előíró jogi törvények változásait, néhány világvallás erkölcsi parancsolatait, ezek szerepét a társadalom életében, fejlődésében, ami fontos hozzájárulás az alakuló személyiség magatartási motivumainak fejlődéséhez, egyéni erkölcsi arculatának kialakulá-

sához. *Értelmezések*: a történelmi, irodalmi hősök magatartása, döntései módot adnak arra is, hogy tetteik társadalmi jelentőségét értelmezzük, hogy az egyéni döntések közösségi, társadalmi szerepét is megismerjük, megértsék a serdülők; ennek köszönhetően megkezdődhet szabálytudatuk, szabályazonosulásuk tudatos meggyőződésé fejlődése.

9-10. *ÉVFOLYAM Elvárások és minták*: a tanulók ismerkedjenek meg a magatartási, erkölcsi elvárásokkal, szokásokkal, mintákkal mint pszichológiai jelenségekkel, azok szerepével az egyén és a társadalom életében. *Szabályok*: az iskola tanítsa meg néhány alapvető erkölcsi normarendszer, valamint a hatályos magyar büntetőjog alapvető szabályait; ennek alapján kerüljön sor az erkölcsi normák és a büntetőjog szerepének értelmezésére az egyén és a társadalom életében, a bűnözés és a bűnüldözés hazai és világméretű problémáinak tudatosítására. *Értelmezések*: az öröklött és tanult motívumok (magatartási szokások, minták, beállítódások, értékek, szabálytudat, értékviszonyulások, eszmék) szerepe az ember szociális viselkedésének szabályozásában.

Szociális képességek és készségek

A társadalmi felkészültség fejlesztésének másik alapvető feladata, hogy a felnövekvő generációk ne csak készek, hanem fejlett szociális képességeik és készségeik birtokában képesek is legyenek a szűkebb és tágabb közösség, a haza, a társadalom szolgálatára és a kölcsönös előnyök, a kompromisszumkereső konfliktuskezelés elve szerinti cselekvésre. A szociális képességek: az önzetlen *segítés*, az *együttműködés*, demokratikus *vezetés* és a tisztességes *versengés* (a harc, a játzsma) gyakorlása, megismerése, megértése alapján fejlődhetnek a fenti elveknek megfelelően

Ennek az a feltétele, hogy a tanuló olyan szociális közegben éljen, olyan legyen az iskolai életmód, amelyben gyakorolhatja az alapvető szociális képességeket: az önzetlen segítséget, az együttműködést, a demokratikus vezetést, a tisztességes versengést, a kompromisszumkereső konfliktuskezelést. Olyan közegben, amelyben folyamatos a fenti elvektől eltérő magatartás értékelése, önértékelése, elemzése, értelmezése. További feltétel a legfontosabb aktuális és történelmi események (versengés, harc, háború, a diktatórikus és a demokratikus vezetés, együttműködés, segítség, kompromisszum) megismerése, értékelése, elemzése, értelmezése.

Az alapvető szociális képességek a szociális készségek és ismeretek sokaságának elsajátításával fejlődnek. A szakirodalomból ismert sokféle készség közül kiemelt figyelmet kell fordítani a *beleélési készség* (empátia), az *érdektisztázó készség* (amelynek segítségével a konfliktusok túlnyomó többségéről kiderül, hogy nem fontos), a *visszajelző készség* (amelynek fejletlensége miatt az elmaradó, a főlegesen beavatkozó, a dicsérő, a buzdító, a figyelmeztető, a bíráló stb. visszajelzéseink gyakran vezetnek társadalmi felkészültségünk hibás működésére), a *kötődési készség*, a *konfliktuskezelő készség*, a *szociális funkciójú kommunikációs készség* (vitakészség stb.), a *szervezőkészség* fejlesztésére, valamint a *versengés*, a *demokratikus vezetés*, az *együttműködés*, a *segítés* alapvető speciális *készségeinek* és *ismereteinek* elsajátítására.

1-6(10). *FOLYAM Segítés*: a pedagógusok minden lehetséges alkalommal következetesen várják el segítőkészséget és ismerjék el eredményes alkalmazását. *Együttműködés*: mivel természetes szükségleteket kielégítő közös célok gyermekkorban nemigen vannak, az együttműködési képesség csak erre alkalmas játékokkal és pároknak, csoportoknak adott feladatokkal lehetséges. Ezt viszont kellő segítséggel (mivel a közös feladat megtervezése még nem várható el) szívesen végzik a gyerekek. Már az első osztálytól kezdődően olyan szervezeti kereteket kell működtetni, amelyek lehetővé teszik legfontosabb szociális képességünk, az együttműködési képesség folyamatos gyakorlását. *Vezetés*: a gyermekkor utolsó éveiben erősödik föl az elismerési vágy, ami vezetőket és követőket formál, elindítja a csoport strukturálódását. Az iskolának az a dolga, hogy ezt a folyamatot támogassa és a vezetési képességek fejlesztési lehetőségeként kezelje.

Versengés: kisiskoláskorban a pillanatnyi érdekütközések váltanak ki versengést, ami könnyen veszekedéssé, verekedéssé fajulhat a még hiányzó szociális készségek miatt. Az iskolának a szokástól eltérően nem az a feladata, hogy tiltással, büntetéssel illegálitásban kényszerítse a konfliktusok kirobbanását, hanem az, hogy az ilyen alkalmakat feloldozza, megbeszélje, a szociális képességek fejlesztésének szolgálatába állítsa, és olyan iskolai életet működtessen, amelyben a versengés szabályokat követő módja a konfliktuskezelés természetes lehetősége.

7-10. ÉVFOLYAM **Segítés:** tovább folytatva a segítséget elváró és elismerő pedagógiai gyakorlatot, az utolsó évfolyamokon ismerkedjenek meg a tanulók a segítőkészség pszichológiai alapjaival. **Együttműködés:** az együttműködést feltételező rendszeres tanórai feladatok mellett a serdülők már képesek arra, hogy kellő segítséggel közösen tervezzenek, szervezzenek meg számukra fontos tevékenységeket, akciókat. Az iskola fordítson gondot arra, hogy minden évben legyen néhány olyan alkalom, tűzzenek ki olyan feladatot, amelynek megoldása során gyakorolható az együttműködési képesség. **Vezetés:** serdülőkorban az önállósulási, elismerési, a társak iránti kötődési vágy nagy erejű csoportképző tényezővé válik, ami bandákká szervezheti a serdülőket, ha nem kapnak az önállósulási törekvésüket nem sértő, de felügyelt szerveződési lehetőséget. A mai társadalomban rendkívül nagy az egyedül vagy bandákban csellengő fiatalok veszélyeztetettsége, ezért az iskolának a szülőkkel összefogva mindent el kell követnie, hogy a serdülőknek ne legyen igényük, idejük és módjuk a csellengésre, a bandákba verődésre. Az utolsó évfolyamokon kapjanak a tanulók alapvető vezetői ismereteket. **Versengés:** az aktuális érdekütközések miatt kialakuló erőszakos érdekérvényesítő törekvések kiegészülnek a rivalizálásból fakadó versengéssel, harccal, aminek szabálytisztelő működtetésére az iskolának gazdag lehetőséget kell kínálnia (különösen a testnevelés szervezésében és más tanórán kívüli keretben). Az utolsó évfolyamokon kapjanak a tanulók etológiai, pszichológiai ismereteket a versengés, a harc, az agresszivitás természetéről és a tisztességes versengés szabályairól.

Állampolgári felkészültség

Az ember állampolgárként tagja a társadalomnak, meghatározott jogokkal és kötelességekkel vesz részt annak életében. Ahhoz, hogy állampolgárként létezzen, mindennek előtt ismernie kell jogait és az ezekből fakadó korlátokat, kötelességeket, amelyek elfogadása, a velük való azonosulás vagy elutasítás képezi az *állampolgári motívumokat*. Ahhoz, hogy az ember állampolgári jogaival élni tudjon, kötelességeit teljesíteni tudja, az általános szociális képességek mellett sajátos *állampolgári képességeket*: jogérvényesítő, részvételi és közreműködői képességeket és a hozzájuk tartozó készséget, ismereteket is el kell sajátítania. Végül a társadalomról, az államról, intézményrendszereiről átfogó, összefüggő ismeretekkel, *állampolgári tudattal* kell rendelkeznie ahhoz, hogy ne érezze magát elveszítettnek, kiszolgáltatottnak.

1-6. ÉVFOLYAM **Állampolgári motívumok:** A tanulók mindennapi konfliktusait a pedagógus az alapvető polgári szabadságoknak és jogoknak megfelelően kezeli (például: amit az egyik tanuló megtehet, ahhoz mindenkinek joga van, vagy senkinek stb.), hogy ezáltal segítse az azonosulás kialakulását, a motívummá fejlődést; az iskolai rendtartás ismerete és elfogadása. **Állampolgári képességek:** az önkényes, erőszakos jogérvényesítés, az árulkodás és az igazságtevés igénybe vétele közötti különbség; a szerepek rendszeres időszakos cseréjével mindenkinek legyen alkalma a részvétel és a közreműködés gyakorlására. **Állampolgári tudat:** a tanulók szerezzenek tapasztalatot az iskola mint intézmény működéséről, a lakóközvetükben lévő társadalmi intézmények helyéről, szerepéről (játékház, orvosi rendelő, rendőrőrs stb.); élményekkel átélve tanulják meg, hogy hazájuk Magyarország, magyar állampolgárok, hogy különböző nemzetiségek élnek együtt, hogy határainkon kívül is élnek magyarok, hogy jelképeink a nemzeti zászló,

a címer, a Himnusz, a Szózat, hogy melyek a legfontosabb nemzeti ereklyéink, nemzeti ünnepeink.

7-8(10). ÉVFOLYAM *Állampolgári motívumok*: az egyetemes gyermeki jogok, az iskola mint intézmény működési rendjének, szervezeteinek (diákkörök, sportkörök, tanestület, iskolaszék stb.) és azok működési szabályainak ismerete, elfogadása; a polgári szabadságok (mozgás, szólás, vallás, lelkiismereti, gyülekezési szabadság, törvény előtti egyenlőség) és jogok (személyiségi, kisebbségi, szavazati stb.) megtanítása és elfogadtatása, motívummá fejlesztése. Az emberek közötti különbségek: előítéletek, türelmetlenség, gyűlölet értelmezése; a másság elfogadása, az előítéletek, a gyűlölet elutasítása. *Állampolgári képességek*: az iskola gondoskodjon arról, hogy jól működő diákönkormányzata és sokféle öntevékeny csoportja az állampolgári képességek fejlődésének terepe legyen, hogy a tanulók megismerkedjenek a helyi kulturális és sportintézményekkel, az önkormányzat, a rendőrség, a bíróság és más intézmények munkájával, a jogérvényesítés, a részvétel és a közreműködés lehetőségeivel, módjaival. *Állampolgári tudat*: a társadalmak szervezettsége: hatalom, jog, állam, szuverenitás, legitimitás, államformák (alkotmányos királyság, közvetlen és közvetett demokrácia, elnöki rendszerek), alkotmányosság, hatalmi ágak (törvényhozás, végrehajtás, bíróság, önkormányzatiság, helyi hatalom), civil társadalom, polgári önszerveződés megismerése egyes országok jellemző példáival.

9-10. ÉVFOLYAM *Állampolgári motívumok*: az egyetemes emberi jogok, a hatályos magyar alkotmány és a polgári jog legfontosabb szabályainak elfogadása, motívummá alakulása. *Állampolgári képességek*: az előző szakasz képességfejlesztő tevékenységeinek folytatása, és annak elősegítése, hogy a tanulók minél aktívabban vegyenek részt a település arra alkalmas szervezeteinek munkájában. *Állampolgári tudat*: az állam szervezettsége, működése: politikai intézmények a demokratikus államokban (pártok, parlament, kormány, önkormányzatok, bíróságok, alkotmánybíróság), politikai folyamatok (választások, polgári aktivitás, szociálpolitika, gazdaságpolitika, költségvetési és adópolitika, környezetvédelem, külpolitika (nemzetközi szervezetek, kisebbségek).

Gazdasági felkészültség

Valamilyen módon, formában és mértékében minden ember a gazdaság szereplője. Ahhoz, hogy a gazdaság életében eredményesen vehessünk részt, szakmai felkészültségünkön túl sajátos általános gazdasági felkészültséggel is rendelkezünk kell: *gazdasági motívumokkal* (a tulajdon, birtoklás, a nyereség, a bér, az alkotás motívumaival), *gazdasági készségekkel* (munkaképességgel, érdekvédelmi, gazdálkodási, vállalkozói készségekkel) és *gazdasági tudattal* (a társadalomról mint gazdasági rendszerről kialakult tudattal). *Az iskolának ma már az is feladata, hogy a felnövekvő generációk minden tagjában kialakítsa a gazdasági felkészültség alapjait.*

1-6. ÉVFOLYAM *Gazdasági motívumok*: a birtoklás, a tulajdonlás vágya az ember örökös motívuma, amelynek szocializálása már az iskolába lépés előtt megkezdődik, de az iskolának is hozzá kell járulnia a tulajdonhoz való helyes viszony kialakulásához, gyermekkorban elsősorban a birtoklással kapcsolatos események, konfliktusok megfelelő kezelésével; az alkotási vágy, a tevékenység, a munka örömeinek ápolása az iskolai nevelés egyik alapvető feladata. *Gazdasági készségek*: gyermekkorban a zsebpénzzel való gazdálkodás, a takarékoság, az osztály pénzének kezelése, lehetőleg a családi költségvetésbe történő beavatás is legyen az ésszerű gazdálkodási készség tapasztalati alapja. *Gazdasági tudat*: a munka szerepe az egyes ember és a társadalom életében, a munkamegosztás jelentősége, módja, a különböző foglalkozások haszna, kapcsolatuk, egymásra utaltságuk a településen megismerhető néhány foglalkozás jellemzőinek (munkahely, nyersanyag, szerszámok, munkafogások, munkakörülmények, termékek) tanulmányozásával.

7-8(10). ÉVFOLYAM *Gazdasági motívumok*: tapasztalatok a tulajdonszerzés, a haszon és a bér (ellenszolgáltatás) teljesítménymotiváló hatásáról. *Gazdasági készségek*: gazdasági játékok, lehetőleg valóságos vállalkozások (iskolai szövetkezetek és hasonlók) működtetésével szerzett gyakorlat. *Gazdasági tudat*: tulajdonformák (magán- és köztulajdon, a magántulajdon jelentősége és szerepe a gazdasági életben), tőke, munkamegosztás, pénz, piac, fogyasztás, megtakarítás; a munka világa, a munkamegosztás, a foglalkozások, munkaadó, munkavállaló, munkaadói szervezetek, érdekvédelem, szakszervezetek.

9-10. ÉVFOLYAM *Gazdasági motívumok*: a gazdasági motívumok eltorzulásai (a gazdasági hatalom kíméletlensége, a mániákus tulajdonszerzés, a lopás, a becstelen haszonszerzés, korrupció, a teljesítményhajsza). *Gazdasági készségek*: az előző szakaszban elkezdett játékok, tevékenységek folytatása, szimulációs gazdálkodási gyakorlatok végzése és lehetőleg valóságos gyakorlatok szervezése, a családi költséggazdálkodás, takarékbetét, átutalási számla, csekk, befektetés, biztosítás. *Gazdasági tudat*: társadalmi rétegződés, az alapvető gazdasági ágazatok közötti átrétegződési folyamatok; érdekvédelem, érdekegyeztetés; piaci mechanizmusok (kereslet kínálat, verseny, konjunktúra, ciklusok); bruttó és nettó nemzeti termék; a munkanélküliség és az infláció egymásra gyakorolt hatása.

Történelmi tudat (A problémákat lásd a 102. oldalon)

A személyiségünk bizonyos értelemben nem más, mint önnön „történetünk” során szerzett tapasztalataink, tudásunk éntudattá (identitássá) szerveződése, amelyben meghatározó szerepet játszik az emberi nem, a nép, a nemzet, az etnikum történetének ismerete, amely nélkül nem alakulhat ki tartalmas énkép, éntudat. *A történelemtanítás alapvető feladata és felelőssége a személyiség kialakulásának, nemzettudata, magyarságtudata fejlődésének segítése, ezáltal a nemzet történelmi tudatának fenntartása, fejlesztése.* Emellett természetesen hozzájárulhat jelenünk jobb megértéséhez, fontos szerepet játszik a kritikai, értelmező gondolkodás, a történelmi gondolkodásmód fejlődésében és sok más „haszna” is sorolható, kiemelkedő jelentősége azonban mindennek előtt a személyiség és a nemzet történelmi tudatának kialakulásában, fejlődésében betölthető szerepében van.

Ahhoz, hogy a történelem tanítása a személyiség kialakulását, a nemzet történelmi tudatának fejlődését segíthesse, élményt adónak, emberinek, cselekményesnek kell lennie. A sterilizált történelmi ténytömegnek, a rideg logikai rendszereknek szerény a fejlesztő hatásuk. Különösen vonatkozik ez a gyermekkorra. Ezért az 1-4. évfolyamokon a regék, a mondák, a mesék, a legendák, a történetek, az 5-6. évfolyamon pedig a történelmi életképek, események, történetek nyelvén szóljon a történelem. Csak a serdülőkorban kezdődjön az értelmező történelemtanítás, de ott is mindvégig emberközpontú, élményt adó legyen.

Az emberközpontú, eseményre orientált történelemtanítás elveszhet a részletekben, veszályba kerülhet az átfogó, összefüggő történelmi tudat kialakulása, ami a tapasztalati, érzelmi szinten való megrekedéssel járhat. Ennek elkerülése érdekében a történelmi eseményeket és jelenségeket a *társadalom*, társadalmi intézményrendszer, a *politika*, politikai intézményrendszer, a *gazdaság*, gazdasági intézményrendszer, a *kultúra*, életmód figyelembevételével célszerű tárgyalni olymódon, hogy a tanulók valóságghű, végeredményképpen rendezett, összefüggő képet kapjanak az egyetemes és a magyar történelemlről, a közöttük lévő szerves kapcsolatokról. (Ez természetesen nem azt a képzetlenséget sugallja, hogy előbb a politikatörténetet tanítjuk az adott évfolyamon, majd időben újra kezdjük a gazdasággal és így tovább, hanem azt írja elő, hogy a tanítás során mind a négy szempont érvényesítendő.)

A történelmi események térben és időben játszódnak, hatékony egyéni és nemzeti történelmi tudat nem alakulhat ki jól működő időbeli és térbeli tájékozódóképesség nélkül.

A tájékozódási képesség alapját a konkrét kronológiai és topográfiai adatok képezik. Ezek szilárd elsajátítása, a személyiség állandósult elemévé válása a történelmi időben és térben való tájékozódás viszonyítási alapja. Nélkülük a történelem áttekinthetetlen, széteső esemény- és adathalmazná válik. *Ezért a tájékozódási képesség folyamatos fejlesztésére, kialakítására külön is gondot kell fordítani.*

Mindezeknek megfelelően a történelem tanítása hazánk, Európa és a világ fejlődésének tanulmányozásával segítse a tanulók éntudatának és magyarságtudatának kialakulását, fejlessze hazaszereztetét, mutassa be, hogyan lehet megérteni és értelmezni a múltat, keltse fel a tanulóknban a múlt iránti érdeklődést, járuljon hozzá a hazánkban élő nemzetiségek, etnikumok, a szomszéd népek, más országok és népek megismeréséhez és megértéséhez, segítse, hogy jobban értsék a tanulók a jelen problémáit és feladatait, járuljon hozzá a megismerési képesség fejlődéséhez.

1-4. ÉVFOLYAM Történelmi mesék, regék, mondák, legendák, nevezetes események, történetek, kiemelkedő történelmi személyiségeink példaértékű tettei olyan összeválogatásban, hogy a kisiskolások élményszerű tapasztalatokat szerezhessenek a magyar nép különböző történelmi korszakainak mindennapi életéről, munkájáról, kultúrájáról, társadalmáról, harcairól; néhány történelmi emlékhely, kiemelkedő műemlék megismerése, a magyar kultúra néhány kiemelkedő személyiségének, egy-két művének ismerete.

5-6. ÉVFOLYAM *Társadalom, társadalmi intézményrendszer:* ókori közösségek élete, a középkor városai, a mezőváros, törökvilág Magyarországon, a reformkor nagyjai. *Politika, politikai intézményrendszer:* az ókor államai, államszervezetei, Európa és a világ kapcsolatai, a forradalmak nagy alakjai; a magyar történelem mondái, harcok a török és a Habsburgok ellen, küzdelem a polgári átalakulásért és a függetlenségért. *Gazdaság, gazdasági intézményrendszer:* az ókor és a középkor kereskedelme, a céhektől a gyárákig, a királyi jövedelmek alakulása a XV. századig, az ipari forradalom Magyarországon. *Kultúra, életmód:* az ókor építészete, írásbelisége, mondavilága; a Biblia, középkori ünnepek; boldog békeidők; helytörténeti emlékek.

7-8. ÉVFOLYAM *Társadalom, társadalmi intézmények:* az emberi társadalom kialakulása, a természeti népek, az ókori Kelet, Athén és Róma társadalma; a középkori társadalom; a magyarok eredete, a magyar társadalom és intézményei a XIII-XV. században. *Politika, politikai intézmények:* az első államok kialakulása, Athén és Spárta, a római köztársaság, principátus, dominátus, az európai államok kialakulása, pápaság, császárság, a török Európában; honfoglalás, Géza fejedelemségétől Kálmánig, a XIII. századi Magyarország, az Anjouk államától 1526-ig. *Gazdaság, gazdasági intézmények:* az ókor gazdasági élete, a középkori gazdaság, árútermelés és pénzgazdálkodás, királyi jövedelmek az Árpád-háztól Mátyásig. *Kultúra, életmód:* vallás, műveltség, tudományok, hétköznapok az ókorban, a keresztény, az arab és a bizánci kultúrkör, Európa művészete a reneszánszig. *Tájékozódási képesség:* biztonságos tájékozódás az időben néhány szilárdan elsajátított tájékozódási pont alapján: Kr.e. 3000, Kr.e. V. sz., Kr.u. 476, 895, V.-X. sz., 997-1038, 1222, 1241, 1301, 1456, 1458-90, 1492, 1514, 1526; a legfontosabb történelmi események földrajzi helyének ismerete.

9-10. ÉVFOLYAM *Társadalom, társadalmi intézmények:* demográfiai robbanás a XV.–XVI. században, a török hódítás társadalmi következményei; társadalmi, gazdasági és politikai programok a XIX. század első és a XX. század második felében, a dualizmus kora, a magyarországi etnikumok és a szomszéd népek története. *Politika, politikai intézmények:* a tőkés állam, a birodalmi politika virágkora, reformáció és ellenreformáció Magyarországon, a XVII. század nagy háborúi, a török kiűzése hazánkból, a Rákóczi-szabadságharc, a XVIII-XIX. század forradalmi, a kiegyezés, olasz és német nemzeti kérdés, az első világháború, diktatúra és demokrácia a két világháború között, a második világháború, Magyarország politikai rendszere a második világháború után. *Gazdaság, gazdasági intézmények:* a világpiac kialakulása, ipari forradalmak, a magyar gazdaság a XVIII. századtól az első világháborúig, gazdasági változások a XIX. század végétől a

világgazdasági válságig, Nyugat- és Kelet-Európa gazdasága. *Kultúra, életmód*: Európa művelődése a XV-XVII. században, magyar művelődés a XVII. században, a felvilágosodás, polgári életforma, új eszmék, mindennapi élet a XX. századi Magyarországon, tudomány és művészet a XIX-XX. században. *Tájékozódási képesség*: biztonságos tájékozódás az időben néhány szilárdan elsajátított tájékozódási pont alapján: 1604-1606, 1699, 1703-1711, 1640-1689, 1789, 1848-49, 1867, 1914-18, 1917, 1918, 1918-20, 1929-33, 1933, 1939-45, 1948, 1956, 1956-89; a legfontosabb történelmi események földrajzi helyének ismerete.